

Mihaela Corina Nicolae

**SIMBOLURI ÎN
MITOLOGIA UNIVERSALĂ
ȘI ÎN CULTURA ROMÂNĂ
- STUDIU -**

Mihaela Corina Nicolae

**SIMBOLURI ÎN
MITOLOGIA UNIVERSALĂ
ȘI ÎN CULTURA ROMÂNĂ
- STUDIU -**

ISBN 978-606-95385-8-6

Târgoviște, 2022

ARGUMENT

Ne propunem, în studiul de față, analizarea modului în care câteva simboluri apar, recurent, în mitologia românească și în cea universală și, de asemenea, a felului în care acestea sunt prezente în basmele, legendele, baladele autohtone. Am pus în evidență, în paginile ce urmează, reprezentările care le-au fost date, de-a lungul mileniilor, în textele diferitelor culturi și, cu precădere, în cultura română.

Fondul nostru arhaic primitiv ne definește ca popor, prin tot ceea ce ne însoțește, în periplul existențial de peste două mii de ani, în pământesc și spiritual deopotrivă. De aceea în peisajul cultural românesc, folclorul are un rol determinant, ca substrat și matcă, esență și durabilitate, marcă și formulă estetică de valoare.

Învățăm acum, într-un secol al decadentei, al nonvalorii, al lipsei de orizont spiritual - pentru cei mai mulți dintre semenii noștri - că fără acesta nu ne putem iscodi trecutul, nu izbândim în încercarea noastră de a descoperi cât de puternic sădite ne sunt rădăcinile. Învățăm ce înseamnă legătura cu sacrul, cu ancestralul din noi, cu teluricul și formele românești atât de vii ale pământescului și divinului. Identificăm uriașa forță spirituală a acestui popor, căruia astfel i s-a dezvăluit esența, i s-a marcat existența culturală.

Varietatea culturii universale oferă viziunea unei dimensiuni majore a civilizației și a evoluției acesteia, raportând-o la cunoaștere, recunoaștere, particular și general, unicitate și universalitate. Cultura popoarelor din Sud-Estul Europei se încadrează armonios în marea cultură universală, distingându-se prin trăsături care o individualizează, amprentând-o puternic și viabil. Dintre aceste culturi, cea românească are o mare varietate de forme, exprimate ca sinteză de gândire a

generații întregi, de concepție luminoasă asupra lumii și vieții, de filosofie raportată la ființa umană și la creație.

De aceea folclorul, ca parte integrantă a culturii, se subsumează acesteia și evidențiază valori universale. Folclorul păstrează idei conservate sub formă de mituri, de tradiții, moștenire de necontestat a dragostei de viață a acestui popor străvechi, a spiritului său de comuniune cu natura, de integrare armonioasă a omului în marele cosmos.

Capitolul I

Ipostazele șarpelui în mitologie

a) Simbolul șarpelui în mitologia românească

Dintre animalele sacre din mitologia românească, șarpele are o importanță deosebită. Având o înfățișare complet diferită de a celorlalte animale, fiind lipsit de picioare, aripi sau urechi, apare ca o făptură primitivă, poate cea mai primitivă dintre toate, deoarece nu se știe când și cum a fost creată. Despre acest aspect, Romulus Vulcănescu, în lucrarea „Mitologie română”, nota: „Șarpele se înfățișează în trei ipostaze mitice: de <<șarpe propriu-zis>>, de <<balaur>> și de <<zmeu>>. Între aceste trei ipostaze există o filiațiune mitică și o transsimbolizare mitologică de ordin ontologic. Șarpele simbolizează două aspecte mitice: unul material și altul spiritual. Aspectul material relevă androginitatea lui, trăsătură distinctă a independenței fiziologice. Aspectul spiritual relevă simbolismul lui sacru și hierofania invizibilului stihial, a vizibilului primordial. Sub înfățișarea <<șarpelui cosmic >> și-a putut releva Nefărtatul natura divină. El este simbolul Haosului în complexitatea lui arhetipală. Dar este și principiul și esența vieții primordiale.”¹

Tudor Pamfile, în lucrarea “Mitologie românească”, observa existența unei prime ipostaze a șarpelui, numită “șarpele casei”: „Fiecare casă are șarpele său; prin unele părți însă, se crede că fiecare suflet din casă își are șarpele său de casă, care moare odată cu cel pe lângă care și pentru care a trăit sau odată cu năruirea casei respective. Șarpele casei îl întâlnim și la cehoslavi și poloni, sub numele de „hosponarjicec”, care trăiește de obicei sub pragul caselor. Ca geniu al casei era privit și la vechii greci, ca și la cei de astăzi unde, <<bine îngrijit, aduce casei

¹ Vulcănescu Romulus, „Mitologie română”, Editura Academiei, București, 1987, pag. 521.

noroc>>, iar disprețuit duce norocul cu sine. Acestea numai întrucât se aseamănă cu credințele noastre.”²

A doua ipostază a șarpelui o reprezintă balaurul, ce apare sub această formă în lucrările unor autori precum: Ovidiu Bîrlea, Dumitru Furtună, Simeon Florea Marian, Ionel Oprișan, Ion Pop-Reteganul, Cristea Sandu Timoc, Elena Didia Odorica Sevastos etc.

Balaurul este “un șarpe gigantic, prin structură, funcțiune și valențele lui mitice, depășește statutul ofidian al șarpelui. Ca făptură terestră duce o existență mitică în limitele condiției zoologice. Însă ca făptură terimorfă duce o viață supranaturală peste condițiile lui mitice. E o personificare a forței brutale, crude și contradictorii a naturii ofidiene ce pendulează între chthonian și celest: Dragonul.”³

În mitologia românească, există mai multe stadii de evoluție a acestor creaturi: “Transformarea șerpilor în balauri se face după o claustrare inițiativă a șerpilor. Aceștia trebuie să zacă în vizuina lor între 7 și 9 ani, în care să se hrănească numai cu insecte și stropii de ploaie ce pătrund la ei. În acest interval, șerpilor cresc în lungime, se îngrașă, capătă aripi și picioare scunde și puternice, cu gheare mari. În fiecare an le crește câte un cap, în așa fel încât până la urmă ajung să aibă 7 sau 9 capete.

Se mai transformă în balauri șerpilor care trăiesc câte trei vieți de om și au făcut rău în tot acest timp. Aceștia au 2 capete, unul în poziție normală și altul în poziție anormală, un cap în coadă, iar dacă au 2 cozi, au și 2 capete în plus. În ambele cazuri, balaurul reprezintă o făptură mitică monstruoasă, o ipostază a terifiantului, a condiției animale ostile omului, a forței criptice a tenebrelor lumii.”⁴

² Pamfile Tudor, “Mitologie românească”, Editura Alpha, București, 1997, pag.77.

³ Vulcănescu Romulus, ibidem, pag. 525.

⁴ Vulcănescu Romulus, ibidem, pag. 527.

Astfel, ei sunt considerați instrumentele ale răului, care trebuie să dispară, de aceea cu ei luptă reprezentanții ai forțelor binelui, eroi sau sfinți: Făt-Frumos, Sfântul Ilie sau Sfântul Gheorghe. Despre dispariția lor s-a afirmat: “Balaurii nu mor de moarte naturală. Fiind făpturi mitice cu puteri supranaturale, ei nu pot muri decât violent, înfrânți tot de o putere supranaturală, de o divinitate benefică sau malefică, de o semidivinitate și de cele mai multe ori de un erou salvator, care poate fi un sfânt militar, cum e sânt George, de Făt-Frumos, un ipostazeu al soarelui sau de un acolit demonic, solomonarul.”⁵

“Credințele populare ne dau mai multe soiuri de balauri: unii de apă și alții de uscat”, nota Tudor Pamfile, în lucrarea “Mitologie românească”. “Obișnuitul balaur este cel de poveste, în care firește, nu mai cred decât copii. Acesta are înfățișarea unui șarpe grozav de mare, care este ajutat sau ajută pe voinicul ce-l scapă de moarte din gura zgrițuroacei sau are înfățișarea nehotărâtă a unei vietăți cu șapte capete, de obicei, ce locuiește într-o fântână de unde se adapă satele în schimbul darului ce-l fac din vreme în vreme și care constă într-un fecior sau o fecioară. Pe acesta îl ucide Busuioc sau Sf. Gheorghe sau alți voinici ai poveștilor noastre. Pe acest balaur, bulgarii și grecii, îl numesc Lamia.”⁶

A treia ipostază a șarpelui este zmeul, așa cum se regăsește în culegerile de folclor ale unor autori precum: Ioan Micu Moldovan, Ion Pop-Reteganul, Ovidiu Bârlea, Grigore Crețu, Ion Nijloveanu, Ionel Opreșan. Despre această ipostază, Tudor Pamfile afirmă: “Zmeul, zmaul, Zburătorul, Ăl-mai-rău, numit și ceasul cel rău, este un spirit răufăcător care, având înfățișarea unui balaur într-aripat, cea de

⁵ Vulcănescu Romulus, idem.

⁶ Pamfile Tudor, ibidem, pag. 292.

Zmeul este în mitologia românească imaginat ca un uriaș cu puteri supranaturale, întruchipare a răului, dar care este întotdeauna învins de către forțele binelui. Poate apărea și sub formă de balaur. Termenul înseamnă „șarpe” în multe limbi slave, în bielorusă: змея, în bosniacă: zmija, în bulgară: змия, în croată: zmija, în macedoneană: змија, în rusă: змея, în ucraineană: змія.

Prin Banat se crede că ziua stă ascuns în butoarea de nuc ori de alun și când iese într-amurg zboară în lume după rele. El are solzi rotunzi, ca cei de pește, albi, care nu ard în foc. Prin unele părți din județul Brăile, dacă nu se face confuzie cu bălăurul, se zice că zmeul care zboară pe sus, se face din șarpele care înghite piatra scumpă ce-o fac mai mulți șerpi la un loc. Prinzând aripi, poate zbura. El se vede noaptea mergând în smânceli ca șarpele, are fața aprinsă ca fierul înroșit în foc, întunecându-se spre coadă, tot mai mult. Ochii îi sunt negri.”⁷

Zmeul este “cea mai complexă făptură antropo-ofidiană, cu trupul lui de om, cu pielea acoperită cu solzi, cu coadă de șarpe și cu aripi de liliac, care trăiește pe celălalt tărâm, pe pământ la capătul lumii și chiar în primul cer la marginile lui. Legenda mitică despre șarpe se referă de fapt și la <<un șarpe enorm>> sau <<balaur>>, generator al zmeului.

Transformarea balaurilor în zmei, făpturi mitice superioare, are loc după o claustrare inițiativă de 7 până la 9 ani, de astă dată sub supravegherea unui solomonar. În acești 7 sau 9 ani, balaurul trebuie să execute toate muncile pe care i le dă solomonarul. Când inițierea este terminată, balaurul coboară pe Celălalt tărâm, își leapădă pielea și rămân numai câteva elemente ofidiene ca semne ale provenienței lui: mărimea capului, a trupului, aripile și coada reduse.[...]

⁷ Pamfile Tudor, idem, pag. 216.

În unele credințe, ca și în unele legende mitice, zmeii se încleștează în cer, ca duble puteri ale Fărtașilor (în ipostază creștină ortodoxă): un zmeu de la Răsărit, care mână ploaia de mană și altul de la Asfințit, care mână seceta. Când se întâlnesc în cer, ei se bat în capete și cozi, de se face furtună și varsă ploile pe pământ. Care dintre zmei înfrânge, determină starea anotimpului secetos.”⁸

b) Simbolul șarpelui în mitologia universală

Șarpele apare în mitologia universală în cadrul călătoriilor inițiatice către lumea de dincolo, prin înghițire, considerându-se că: “inițiații șarpe îi <<înghițeau>> pe novici, le dădeau băuturi de plante halucinogene pentru a le tulbura mințile și pentru a-i face să creadă că sunt morți. Mai târziu, ritul a fost modificat pentru zei și marii eroi. Lui Apollo i se trimite marele șarpe Python să-l înghită, dar pruncul îl omoară. Lui Heracle i se trimit doi șerpi, dar și aceștia pier de mâna teribilului copil.”⁹

În lucrarea „Urma de sânge” a Olguței-Daniela Iordache, se menționează că Zeița Mamă, Mamă a Soarelui, găsită în Galia celtică a druzilor zamolxieni, care are doi prunci gemeni la sân, „descinde direct din oul cosmogonic al Șarpelui de foc, ea având cap de pasăre, corp de femeie și picioare în formă de șerpi.”¹⁰

În mitologia greacă se evidențiază prezența unei ființe monstruoase numită Lamia, „cea cu înfățișare de balaur care se furișează noaptea în căminele mamelor

⁸ Vulcănescu Romulus, ibidem, pag. 528.

⁹ Kun N.A., „Legende și miturile Greciei antice”, Ed. Științifică, București, 1960, pag. 32.

¹⁰ Iordache Daniela-Olguța, „Urma de sânge”, Ed. Bibliotheca, Târgoviște, 2003, pag.13.

fericite și le fură copiii ca să le sugă sângele.”¹¹

Prima prezență a motivului luptei cu un șarpe este a lui Apollo, care vrea să-l ucidă pe Python, monstrul care, cu „trupu-i uriaș, acoperit cu solzi șerpuia printre stânci cu nenumăratele-i inele.”¹² Este monstrul care îi pricinuiseră atât de mult rău mamei sale, Leto, de aceea Apollo vrea să se răzbune și îl va ucide. Legenda spune că „Apollon îngropă leșul lui Python în locul unde se află orașul sfânt Delfi, spre a profeti oamenilor vrerile lui Zeus, tatăl său.”¹³

Mitologia greacă amintește de tăierea capului Meduzei, care avea, în loc de păr „capul acoperit cu șerpi veninoși”, de către eroul Perseu, ajutat de scutul Athenei, spada lui Hermes și coiful lui Hades. Perseu este cel care o salvează pe Andromeda, fiica regelui Kefeus, de la moartea ce-i fusese hărăzită. Ea fusese sortită să piară, ucisă de un balaur, pentru a-și scăpa poporul de chinuri. Perseu omoară balaurul.

De asemenea, este prezent mitul conform căruia Bellerofon, erou al Greciei, este trimis să ucidă „groaznicul balaur numit Chimera”, care era „în partea dinapoi balaur care vărsa foc pe trei guri”.¹⁴

Cadmos este eroul care ucide un balaur uriaș, închinat lui Ares cu „gura din care ieșeau trei rânduri de dinți veninoși”.¹⁵ Din dinții balaurului au răsărit soldați înarmați, care l-au ajutat pe Cadmos să zidească fortăreața Tebei, Cadmeia, iar Cadmos întemeie marele oraș Teba. La bătrânețe, se prefăcu, așa cum îi prorocise zeița Atena, în balaur, ca pedeapsă că ucisese un balaur închinat zeilor.

¹¹ Kun N.A., „Legende și miturile Greciei antice”, ibidem, pag. 39.

¹² Kun N.A., ibidem, pag. 44.

¹³ Kun N.A., idem.

¹⁴ Kun N.A., ibidem, pag. 148.

¹⁵ Kun N.A., ibidem, pag. 147.

Hercule, fiul lui Zeus, este prigonit de Hera, soția acestuia, încă de la naștere. Ea trimite doi șerpi pentru a-l omorî, dar „fiul lui Zeus se trezi, își întinse mânuțele spre nîpârci și le strânse de gat cu atîta putere, încât le sugrumă dintr-o dată.”¹⁶ Acest erou va ucide hidra din Lerna, „cu nouă capete” care „își șerpuia trupul acoperit cu solzi strălucitori.”¹⁷

Perșii îl au pe Azhi Dahaka, creatorul planetelor și stăpîn al tuturor elementelor, un zeu falic pe care îl regăsim și la fenicienii care îl au pe Bazilisc, cel care ucide cu o singură privire. Hitiții îi aveau pe Illuyankas și pe Hedammu, cel care o iubea pe zeița Ishtar.

În miturile nordice, Odin, cînd se inițiază în tainele artei poetice și se retrage în peșteră, nu mai poate să scape decît prefăcîndu-se în șarpe, întruchiparea înțelepciunii.

Tradițiile greco-latine pomenesc de reîncarnarea în formă de sarpe, era credința atheniană privitoare la șarpele sacru de pe Acropole, care se presupunea că ocrotește cetatea, sufletul lui Erechteus, omul-șarpe, socotit drept un vechi rege. În grecia mai exista obiceiul libațiilor de lapte pe morminte, pentru sufletele morților transformați în serpi. La moartea lui Plotin se spunea că din gura filozofului a ieșit, odată cu ultima suflare, un șarpe.

¹⁶ Kun N.A., „Legende și miturile Greciei antice”, Ed. Științifică, București, 1960, pag. 174.

¹⁷ Kun N.A., idem, pag. 178.

Capitolul al II-lea

Ipostazele șarpelui în literatură

a) Ipostazele șarpelui în literatura universală

Motivul șarpelui este prezent în literatura vechilor popoare, printre primele opere care îl includ fiind „Epopoea lui Ghilgameș”, în care, după ce Enkidu, prietenul eroului Ghilgameș este omorât, acesta meditează asupra misterului morții și face o lungă călătorie, plină de peripeții, pentru a-l găsi pe strămoșul său, Ut-Napiștim, singurul om care a supraviețuit potopului, dobândind astfel nemurirea. După ce acesta îi oferă o imagine a istoriei poporului, Ghilgameș intră în posesia „ierbii tinereții și a nemuririi”, cu care pornește către casă, fiindu-i însă furată de un șarpe. Acest fapt schimbă destinul său, de aceea, „nu-i rămâne eroului decât să coboare în țara <<din care nu este întoarcere>>”¹⁸, pentru a afla tainele morții, întrebând spiritul prietenului său despre aceste aspecte ale lumii de dincolo. Textul se încheie cu descrierea ororilor infernului de către Enkidu.

Literatura egipteană din epoca regatului vechi începe cu textele funerare, șarpe - strigă șarpele./Încolăcește-te în jurul puiului de hipopotam care a ieșit din mlaștini.”¹⁹

În literatura romanilor, opera lui Apuleius, „Măgarul de aur” include admirabilul episod „Amor și Psyche”, despre care Lazăr Șăineanu consideră că „a trecut multă vreme drept o alegorie, ca unirea mistică a sufletului omenesc cu amorul ceresc și care nu este în realitate decât un basm în toată puterea cuvântului”.

Psyche este cea mai mică dintre cele trei fiice de împărat, fiind atât de frumoasă, încât oamenii i se închinau, ca unei a doua Venere. Zeița frumuseții hotărăște ca nimeni să nu o ia de soție, de aceea, părinții, întrebând Oracolul, află

¹⁸ Drîmba Ovidiu, „Istoria literaturii universale”, Ed. Saeculum, București, 2001, pag. 78, vol. I.

¹⁹ Drîmba Ovidiu, ibidem, pag. 89.

că trebuie să își părăsească fiica pe o stâncă, unde va găsi ca soț „o dihanie din soiul șerpilor, crudă și cumplită.”²⁰ Surorile fetei o sfătuiesc, după căsătorie, să-l omoare pe șarpele în care se preschimba soțul ei. Rănindu-l grav, Psyche îl pierde și pornește în căutarea acestuia, trecând prin multe umilințe și fiind nevoită să îndeplinească numeroase sarcini. În cele din urmă, Psyche primește nemurirea și rămâne în eternitate cu cel pe care îl iubește.

În mitul lui Perseu, Medusa poate să îi împietrească cu o singură privire pe cei care se uită în mod direct la ea, din această cauză, zeița Atena eroului îi dă un scut din bronz, prin care poate să o privească.

Quetzalcoatl sau „Șarpele cu pene”, într-o traducere aproximativă, este zeul atzec al vântului, ploii, agriculturii, cunoașterii și științei. Conform miturilor amerindiene, acesta a fost o figură centrală a creării lumii. Primele reprezentări ale lui Quetzalcoatl realizate de către artiștii atzeci îl prezintă pe acesta ca un șarpe gigant, totuși, schimbările sociale și culturale care au avut loc de-a lungul timpului au dus și la apariția unor reprezentări umane ale acestei divinități.

Zmeii apar sub diferite înfățișări, fie având, în concepția populară asemănări cu diavolul, fie ca un șarpe uriaș, ca balaur.

În literatura europeană, dar și în cea de circulație mondială, zmeul apare ca motiv literar, acela al răpirii fetelor de către zmei, asociat, de cele mai multe ori, cu cel al interdicției legate de un obiect magic primit de la un donor înzestrat cu puteri supranaturale. Astfel, în povestea maghiară „Lați de fier”, un împărat avea trei fii și trei fiice, cel mai mic, Lați, blestemat să i se împlinescă prima dorință, fiind nevoit să plece în căutarea surorilor sale, cărora le spusese: „Înghiți-v-ar pământul!” Pe

²⁰ Șăineanu Lazăr, „Basmele române”, Editura Minerva, București, 1978, pag. 82.

drum primește diferite obiecte magice, cu ajutorul cărora poate omorî zmeii care le țineau captive pe surorile sale. El o salvează pe fata împăratului șerpilor, fiind reînviat de acesta, după ce unul dintre zmei îl omoară, finalul basmului incluzând căsătoria dintre erou și fata acestui împărat.

În lucrarea „Urma de sânge” a Olguței-Daniela Iordache, se afirmă că într-un basm sud-dunărean, intitulat „Ilizora și Omul Pământului”, Sora Soarelui fură un copil din pădure, care va fi salvat de sora sa, Ilizora, cu ajutorul a două totemuri, unul fiind alunul: „El este <<nașul șarpelui >>, de aceea se încumetă să ucidă, împreună cu Ilizora, un balaur cu 24 de capete.”²¹

b) Ipostazele șarpelui în literatura românească

1. BASMUL

Despre basm, criticul literar George Călinescu afirma că este „o operă de creație literară, cu o geneză specială, o oglindire în orice caz a vieții în moduri fabuloase. Basmul este un gen vast, depășind cu mult romanul, fiind mitologie, etică, știință, observație morală. Caracteristica lui este că eroii nu sunt numai oameni, ci și anume ființe himerice, animale. Și fabulele vorbesc de animale, dar acestea sunt simple măști pentru felurite tipuri misterioase. Ele comunică cu omul, dar nu sunt oameni. Când dintr-o narațiune lipsesc acești eroi himerici, nu avem de-a face cu un basm.”

²¹ Iordache Daniela-Olguța, „Urma de sânge”, Editura Bibliotheca, Târgoviște, 2003, pag.15.

Se vorbește mult de “contaminație”, înțelegându-se prin asta influențarea unui basm de către altul și mai ales contopirea mai multor fragmente de basme într-unul nou. Lucrurile nu stau exact așa. Naratorul nu e contaminat inconștient, ci aplică esteticeste procedeul cel mai ușor spre a face față oral, într-un timp limitat, sarcinii sale. Ceea ce-l preocupă principal, este de a traduce în materie fabuloasă o idee morală potrivită cu locul unde se află “răsplătirea hărniciei”, la o șezătoare; “norocul săracului” acolo, unde sunt nemulțumiți de soarta lor etc.”²²

O altă observație științifică despre basm a fost făcută de către profesorul Ion Chițimia, care afirma: „Este neîndoielnic că, în vremea când au cules basme P. Ispirescu, D. Stăncescu, Ion Pop-Reteganul și alții, culegerea nu s-a putut face exact, întocmai cum povestea informatorul. Culegătorul trebuia să se identifice cu povestitorul sau cu povestitorii lui și ulterior să împlinească uneori și să limpezească narațiunea. De aceea narațiunea populară poartă nu numai timbrul specific povestitorului, ci și ceva din firea și modul de identificare a culegătorului cu creația populară și cu subiectele informatoare. Nuanțele deosebitoare între una sau alta din culegeri sunt perceptibile, oricât de ușoare ar fi ele, la aceia care culeg și se adaptează momentului. Altul este tonul unui basm din Ispirescu și alt ton și desfășurare se simt în basmul cules de Stăncescu.”²³

Basmele românești includ motivul șarpelui în numeroasele variante răspândite pe teritoriul țării. Unul dintre aceste basme este “Vizor-craiul șerpilor”, inclus în volumul “Povești populare”, culese de Ion Pop Reteganul. Epicul cuprinde drumul a trei ciobani, care aud, la un moment dat, strigăte. Cel mai tânăr dintre ei,

²² Călinescu George, *Arta literară în folclor*, în vol. „Istoria literaturii române”, vol.I., Editura Academiei, București, 1964, p. 209.

²³ Chițimia Ion, *D. Stăncescu, literat și folclorist*, în vol. „Folcloriști și folcloristica românească”, Editura Academiei, București, 1968, p. 379.

Petru, se întoarce și merge în direcția din care veneau strigătele. Vede un cerb care fusese înghițit pe jumătate de un șarpe. Fiecare dintre ei cere tânărului să-l salveze. Petru omoară cerbul și află că cel pe care l-a salvat este Vizor, craiul șerpilor. Se va căsători cu fata lui, care însă, fiind frumoasă, va atrage atenția stăpânului acelor locuri. El îl va supune pe Petru la anumite probe, în scopul de a-l ucide. Tânărul va reuși să treacă aceste probe, întrucât a fost ajutat de către craiul șerpilor. Finalul este reprezentat de pedepsirea stăpânului, la îndemnul lui Vizor și de viața fericită a celor doi tineri.

O variantă este basmul “Vasilică-Floare-Frumoasă”, în care, în împărăția unui crai, ce avea trei feciori, un zmeu furase stelele, luna, soarele: „A fost ce-a fost, că de n-ar fi fost, nu s-ar povesti, a fost odată un împărat și a avut trei feciori. Într-o dimineață, când se scoală din pat, coala cam pe la prânz, ca domni, i se face raport că a dat de o pagubă mare: un tâlhar de zmeu îi furase soarele, luna și stelele.”²⁴ Primii doi fii nu reușesc în încercarea lor de a merge în țara zmeilor, pentru recupera lucrurile furate, singurul capabil fiind al treilea, care pornește la drum și, pe rând, se luptă și învinge trei zmei: „Cum auzi zmeul, că pe cei 2 frați i-a omorât Vasilică în acea noapte, se cătrăni de gîndeai că l-a sorbi dintr-o răsufare; dar și corbul, cum auzi ce prânz minunat îi găta Vasilică, se slobozi în vale și-și muie aripile, apoi adie cu ele de trei ori pe zmeu, iar zmeul căzu în mici bucățele de se sătură corbul din ele cu pui cu tot. În desagii de pre calul acestuia a găsit Vasilică soarele îmbordrojit în patru pînzeturi și tot îi ieșeau razele afară, ca ghimpii ariciului.”²⁵

²⁴ Pop Reteganul, Ion, „Zâna apelor. Povești ardelenesti”, Editura Hoffman, 2017, pag. 542.

²⁵ Pop Reteganul, Ion, ibidem, pag. 548.

Același motiv al existenței celor trei zmei se regăsește în basmul “Ion-Năzdrăvanul-din-Lut”, în care doi bătrâni singuri, primesc de la Dumnezeu un copil, care prinde viață dintr-o statueta de lut. Niște zmei fură fetele împăratului din acel ținut, iar băiatul, care crescuse repede voinic, pleacă la drum, pentru a le salva. Se va lupta și-i va omorî pe cei trei zmei, primind ajutor de la Strâmbă Lemne, Sfarmă Piatră, Scutură Munții, Frământă Oțel.

Așa cum observa Lazăr Șăineanu în culegerea „Basmele române”, motivul șarpelui este foarte des întâlnit în literatura română. În cadrul secțiunii „Povești mitico-fantastice, ciclul părăsirilor, tipul Amor și Psyche”, cu variantele acestui tip, el include mai multe basme, din care fac parte: varianta munteană „Șarpele unchiașului”, variantele ardelenesti „Șarpele” și „Feciorul moșului”. Șăineanu rezumă tipul Amor și Psyche în câteva trăsături esențiale: „Niște oameni bătrâni, nevând copii, se hotărăsc a lua de suflet ce ar găsi în cale. Moșul găsește obicinuit un șarpe (sau balaur) care peste câțva timp începe să vorbească și trimite pe moș să pețască fata împăratului. Aceasta nu se înduplecă decât după ce-i durează poduri sau palaturi. După cununie, șarpele își leapădă noaptea pielea și se face un flăcău frumos. Sfătuită de părinți, nevastă-sa îi arde pielea și dânsul o blestemă să îl revază numai după ce va toci opinci de fier și să nu poată naște decât atinsă de dânsul.”²⁶

O variantă munteană aparține lui N.D.Popescu și poartă titlul „Șarpele unchiașului”, având aceeași structură epică precum în basmul tip, dar final diferit. Un unchiaș ia de suflet un șarpe care, atunci când crește, îl trimite să pețască fata

²⁶ Șăineanu Lazăr, ibidem, pag. 92.

împăratului, acestuia construindu-i palatul care i se cere. După căsătorie, fata îi cere să-i dezvălui taina și, după ce află, îi aruncă pielea de șarpe, cu care flăcăul trebuia să stea îmbrăcat, în foc. El o blestemă și îi mărturisește că în curând va muri: ”<<Să știi că peste nouă zile ai să mă îngropi.>>” Și așa fu: el căzu la pat și muri a noua zi dimineață”.²⁷

O variantă ardeleană, intitulată „Șarpele” de Obert, conține aceeași structură, incluzând blestemul care presupune ca fata să nu poată naște până ce el nu o va atinge, deoarece urma să aibă cercuri de fier în jurul pântecelui. Timp de 20 de ani, soția rătăcește în căutarea lui, iar când îl găsește, este atinsă de soț pentru a putea naște, dar copilul, care era, de fapt, un adevărat flăcău, își omoară tatăl.

Același fir epic se regăsește într-o altă variantă ardeleană, „Feciorul moșului” de Oreste, fata fiind nevoită după blestemul soțului, să-l caute timp îndelungat. Ca element de noutate, apare întâlnirea fetei cu Sfânta Miercuri, Sfânta Vineri, Sfânta Duminică, fiecare dintre ele oferindu-i daruri. Acestea sunt folosite pentru a putea pătrunde la Muma Pădurii și a i se îngădui să vadă pe sluga acesteia, care era chiar soțul ei, ce fusese vrăjit. Cei doi se vor regăsi astfel și se vor împăca.

Similară este întâmplarea trăită de personajele din varianta bucovineană aparținând lui Sbiera, „Petrea Făt Frumos și zânele”, în care fata le întâlnește pe Sfânta Luni, Sfânta Miercuri, Sfânta Vineri, iar băiatul este îmbrăcat în piele de șarpe, dar și de urs.

Lazăr Șăineanu evidențiază motivul șarpelui sau al balaurului, în ciclul metamorfozelor, în care basmul, încadrându-se în tipul Iason, are următoarele caracteristici: un tânăr este promis de la naștere și ajunge în puterea unei ființe

²⁷ Șăineanu Lazăr, ibidem, pag. 104.

monstruoase, o tânără îl ajută să treacă peste anumite probe, cei doi fug, sunt urmăriți, dar scapă prin aruncare de diferite obiecte sau prin metamorfoze.

În ciclul descinderilor infernale, Șăineanu prezintă motivul șarpelui sub forma basmului de tipul Teseu, evidențiind firul epic din povestea greacă „Fratele cel mai tânăr”, în care fata împăratului este răpită de un balaur, care o duce pe un munte înalt, de unde va fi salvată de către cel mai mic dintre fiii unui împărat, cu ajutorul unui șarpe recunoscător.

Variantele românești, precum „Băiet sărac” de Ioan Slavici, includ motivul răpirii fetei de către zmeii, care vor fi uciși de fratele fetei. În varianta munteană „Cei trei frați” de Stăncescu, există aceeași răpire a fetei, de data aceasta, fată de împărat, care este salvată de cel mai mic dintre trei frați.

Asemănătoare este și varianta ardelenescă „Împărăteasa furată” de Mera, în care soția unui împărat este răpită de zmeu și salvată ulterior de cel mai mic dintre trei feciori. Variantele bucovineană „Sucnă-Murgă” de Sbierea, munteană „Zorilă Mireanu” de Stăncescu, moldovenească „Cei trei feciori ai babei” de Gorovei, includ același motiv al răpirii, dar nu al unei singure fete, ci a trei, de obicei fete de împărat.

Șăineanu include, în tipul Hesperidele, motivul prezenței zmeului sau balaurului, care fură mere de aur din grădina unui împărat. Cel mai mic dintre feciorii împăratului ajunge pe tărâmul celălalt, omoară creatura și salvează trei fete de împărat care fuseseră răpite.

În lucrarea „Urma de sânge” a Olguței-Daniela Iordache, se afirmă că într-un basm sud-dunărean, intitulat „Ilizora și Omul Pământului”, Sora Soarelui fură un

copil din pădure, care va fi salvat de sora sa, Ilizora, cu ajutorul a două totemuri, unul fiind alunul: „El este <<nașul șarpelui >>, de aceea se încumetă să ucidă,

împreună cu Ilizora, un balaur cu 24 de capete.”²⁸

Basmul “Nicodim Viteazul” include motivul uciderii zmeului de către un tânăr viteaz. Acest tânăr este Nicodim, cel născut cu un paloș de aur în mână, care va salva pe una dintre fetele împăratului, răpită de Bală Spurcată, “al mai tare zmeu”²⁹, căruia viteazul îi va tăia capul cu paloșul. În basmele populare românești, șarpele apare și ca balaur, în gura căruia se află un diamant, așa cum este prezentat în basmul ”Fata cu patru ochi”, în care frații fetei pleacă la drum pentru a-l găsi.

În 1862, Petre Ispirescu publică, în „Țăranul Român”, basmul „Balaurul cu șapte capete”, pe care l-a notat între 1838-1842 de la tatăl său. Basmul este republicat în același an, în „Basmе sau povești populare” și în 1872, în „Basmеle românilor. Este de fapt tipul de basm „Balaurul care asediază cetatea”, în care este introdus motivul eroului ce, pornit în căutarea focului, leagă pe Zorilă și Miazănoapte.

Eroul nu are frați. El este un voinic printre alți voinici ce vin să-și încerce norocul, luptând cu balaurul pentru a salva cetatea și a dobândi fata împăratului și jumătate din împărăție. Pornind de la episodul legământului de a nu lăsa, sub pedeapsa cu moartea, focul să se stingă, eroul, după ce ucide balaurul, pornește să găsească foc. Leagă pe Zorilă și pe Miazănoapte și ciocârliile lor. Focul îl găsește într-o peșteră a ciclopilor, de unde scapă orbind pe cel mai bătrân dintre ei, cum orbește Ulise pe Poliphem.

²⁸Iordache Daniela-Olguța, ibidem, pag.15.

²⁹ Iordache Daniela-Olguța, ibidem, pag.18.

După acest episod se întoarce la cetate, demască pe bucătarul impostor și se însoară cu fata împăratului. Impostorul este pedepsit, întocmai ca țiganul din „Călin Nebunul”.

În basmul „Călăvânt-împărat”, soția unui împărat nu poate rămâne rămâne însărcinată decât prin intervenția unei vrăjitoare, care o va și ajuta să nască, de asemenea pe cale magică, întrucât “a ținut 9 ani dă zile copilu’n ea, da’ dă născut, ea nu mai putea cu nici un chip”³⁰; „Ce să facă fata, s-a dus iar înapoi și când a lovit-o pe-mpărătiță dă trei ori peste burtă, ea a și născut un balaure de șarpe cât toate zilili.”³¹

Împărăteasa primește o avertizare cu privire la ființa pe care o va aduce pe lume: să nu se sperie „dă ce-o făcea că pă urmă întâi pă tine te mănâncă”. Neținând cont de avertismentul primit, împărăteasa poruncește ca șarpele căruia i-a dat viață curgătoare”, de unde acesta se întoarce și le cere părinților să o aducă pe vrăjitoarea care a făcut posibilă întruparea lui. Ritualurile acesteia transformă șarpele în ființă umană: <<[...] A pus caii la trăsură și a nemerit iar la bordei. Și `ce: – Fată, acu e rău dă tot! – Da ce mai e, moșule! – A venit șarpili napoi și cere să te duci la el. Fata a-nceput să plângă și-așa amărâtă s-a dus la mă-sa: – Mamă, arză-te-ar focu și pă lumea-asta și p-ailaltă, ce să mă fac eu acu că mă mănâncă șarpili! – Proastă ești, fato! Du-te la-mpărat, da să nu te-arăți la șarpe, până nu ți-o da împăratu noo rochii și să te-mbraci cu toate. Și când o zice șarpili: „Dezbracă-te, fato, ca să te mănânc”, tu să-i zici: dezbracă-te și tu bală spurcată, dă o piele. Pân-oi rămânea tu într-o rochie și el într-o piele, și pă urmă vezi tu cine este. Fata s-a dus la împărat și-a cerut ăle noo rochii dă s-a-mbrăcat cu ele ș-a venit la șarpe. Șarpili, cum a văzut-o,

³⁰ Păun Octav, Angelescu Silviu, Basme, cântece bătrânești și doine, Editura Minerva, București, 1989,

'ce: – Dezbracă-te, fato, să te mănânc! – Dezbracă-te și tu, bală spurcată, d-o piele. Și-așa a făcut pân-a rămas ea într-o rochie și el într-o piele. Și `ce: – Dezbracă-te, fato, să te mănânc! – Dezbracă-te și tu, bală spurcată, d-o piele. Și, când s-a dezbrăcat șarpili dă pielea-aia, a rămas un flăcău frumos, pă soare puteai să ții ochii da pă el nu. Și `ce: – Fato, dacă tu m-ai băgat în mămica și m-ai făcut din șarpe om, domn să-ți fii, doamnă să-mi fii, până la ceas dă moarte.>>³²

În basmul „Tei Legănat”, eroul, după ce trece în lumea de dincolo, întâlnind „șerpi, balauri, broaște cât casele”, se luptă cu zmeul și îl învinge: „Atunci numai ce iese Tei-Legănat de sub pod și-i spune zmeului: — Cum vrei să ne luptăm? Cu paloșele să ne tăiem, ori în trântă să ne trântim?”³³

La fel fac și alți eroi de poveste, precum Crâncu, vânătorul crângului: „Armăsarul zmeului din grajd atunci râncheză o dată, încât toate ferestrele curților se sparseră și ieși zmeul afară mânios să vază ce-i. — Dar ce câini ai iar, foame ți-e Sete ți-e? Știu că Crâncu, vânătorul codrilor, n-a mai înviat să vină după nevastă. — Ba chiar a înviat și-a dus-o mai înainte.”³⁴

Tot așa se luptă și eroii din basmele „Pipăruș-Petrea și Florea-Înflorit” și „Curpan Mare”: „— Dar nu sta de sfaturi, zise Pipăruș, hai să ne luptăm, că de aici eu nu merg până ce nu rămâne unul mort — ori eu, ori tu, că așa e firea mea. Și se puseră a se bate în săbii, și se tăiară de curgea sângele vale. Atunci se repezi Pipăruș, odată și bine, voinicește, și-i taie zmeului capul.”³⁵; „Când a auzit Curpan așa, unde ș-a făcut un vânt ș-a aruncat pe zmeu tocma-n-naltul cerului și când a venit jos, l-a pălit cu scara și l-a făcut numai câte-o bucătică.”³⁶

³² Păun Octav, Angelescu Silviu, idem.

³³ Lupescu Mihai, „Tei-Legănat. Folclor moldovenesc”, Editura Junimea, Iași, 1975, pag. 34.

³⁴ Pop-Reteganul Ioan, ibidem, pag. 532.

³⁵ Pop-Reteganul Ioan, ibidem, pag. 533.

³⁶ Vasiliu Alexandru, „Povești și legende”, Editura Cultura Națională, București, 1927, pag. 121.

În alte basme, lupta dintre erou și zmeu sau balaur nu există, ci apare, mai degrabă, o înfrățire între aceștia: „A mers mai departe, a ajuns la palatul de unde luase ghemul de aur și l-a găsit pe balaur uscat de bătrân. I-a dat bună ziua, balaurul s-a bucurat, a întors capul și a spus: — Măi băiate, acum era să te mănânc, dar fiindcă mi-ai dat bună ziua, nu-ți fac nimica.”³⁷

Motivul șarpelui este utilizat în basmele populare românești și pentru a evidenția ajutorul pe care animalul îl oferă ființelor umane: „Dar când s-o pălească cu ascuțișul săbiei, un șerpe gros, lung și fioros ieși țiuind din fată și apucă la fugă prin luncă. Feciorul, încremeni când văzu șerpele și fata nu mai puțin decât dânsul. Dar moșneagul știa el ce știa, căci când voi feciorul a doua oară să despice pre fată în două, el îl opri și-i zise: - Stai locului, n-o tăie, căci eu n-am voit nemica să împărțesc cu tine, ci am voit numai să-ți fiu mână de ajutor ca să poți scoate pre acest diavol din dânsa, căci șerpele ce-o ieșit acuma din mireasa ta și-o fugit, e diavolul ce-o jucat cu dânsa în pădurea ceea de aur. Pe dânsul, pre diavolul l-am vânat eu, doară-l pot scoate, și iată că l-am scos, cu ajutorul lui Dumnezeu, dar dacă nu l-aș fi scos tu nici o zi bună n-ai fi avut cu soția ta, căci ea, precum ai văzut și singur, era îndrăcită și numai dracul, nime altul, numai el a pus-o la cale să facă ce le-o făcut ea până acuma.”³⁸

Același ajutor primește fata din basmul „Lia pădurii”: „Văzând fata așa minune, se-ntoarce numaidăcât și ia boii de mână – se-ntoarce pe drumu care veniseră la locu cu întâmplarea cu șerpoaica și cei doi puii ai ei. Vine fata, vede baticu în drum! Privește, vede floarea. Pune și ea copiii-n căruță, îi așază frumos cu gâtu la loc. Rupe și ea din floare o cracă și dă pe la gâtu copiilor. Cum le-a dat pe la gâtu copiilor, numaidăcât a mișcat. Nu mai putea să-și stăpânească firea de bucurie,

³⁷ Botezatu Grigore, „Povești populare din Basarabia”, Editura Minerva, București, 1995, pag. 38.

³⁸ Robea Mihail M., „Folclor din Oltenia și Muntenia. Basme populare românești”, Editura Minerva, București, 1986, pag. 485.

văzând împărăteasa așa mare bucurie pe capul ei.”³⁹

Ajutor primește și eroul din povestea „Cu limba animalelor”, basm în care împăratul șerpilor îi dă unui cioban limba animalelor: „No atunj zâce: – A ta să fie! Când o zâs «a ta să fie», domle, așa că d`im magnet, o șî primit, s-o-nțales uorce fel d`e animal: uor cu cân`e, cu pisică, cu pasăre, cu diferit` socoteli, cu tăt` animalele ce iezistă pă glob.”⁴⁰

Același lucru se întâmplă în unele dintre basmele culese de Ioan Micu Moldovan: „Păcurariu zice: – Să nu-mi dai altceva decât limba animalelor! Șerpele se uită urât la el și zice: – Prea mare ai cerut! Nu ți-o pociu da. Fără cere orice vrei altceva, că îți voi da. – Mie nu-mi trebuie altceva, fără aceea. Și dacă nu mi-o dai, sănătate bună, că eu mă duc și așa. Iese și se duce până la poartă. Atunci îl strigă împăratul șerpilor îndărăpt și zice: – No, cască gura! Și-i scui pă în gură. – No – zice – scui pă și tu într-a mea! Și el scui pă în gură. Și așa făcu ei aceasta de trei ori prin pădure, înțelegea toate păsările ce vorbesc. Când au venit la turmă, înțelegea că ce vorbesc oile și ce latră câinii.”⁴¹

De asemenea, în basmul „Un băiat sărac crescut d-un cârciumar”, un pui de șarpe crescut de oameni, ajuns mare, va pleca în pădure unde îl cheamă „la ora doospăzece” pe erou, transmitându-i limba animalelor, prin suflarea reciprocă în gură de trei ori.

Șarpele apare și în basmul „Zorilă Mireanu”, din culegerea lui Dumitru Stăncescu, în care eroii au de trecut, dinspre lumea de sus către lumea de jos, de „șerpi cât butiile”: „Se coborî el ceva mai mult ca frățâne-său, dar și el hățână de trei ori să-l tragă afară, că ce-a văzut acolo l-a înspăimântat; cică erau șerpii ca

³⁹ Bârlea Ovidiu, „Antologie de proză populară epică”, Ed. pentru Literatură, București, 1966, pag. 26.

⁴⁰ Bârlea Ovidiu, ibidem, pag. 54.

⁴¹ Micu Moldovan Ioan, „Povești populare din Transilvania culese prin elevii școlilor din Blaj” (1863–1878), Editura Minerva, București, 1987, pag. 81–82.

butiile și broaștele ca ploștile, și alte felurimi de feluri de lighioane și de spurcăciuni de numa să le fi văzut și să ți se fi făcut păru măciucă pe cap și inima cât puricele.”⁴²

Totodată, regăsim motivul șarpelui în colecția lui G. Dem. Teodorescu, mai precis în basmul „Făt-Frumos și Fata Crivățului”. Mama Smandei, zmeoaica, o va trimite pe una dintre surori să pună în pragul peste care trecea zilnic eroul, „un brici cu douăsprezece limbi otrăvite”, ca să îl omoare. O șerpoaică este cea care deconspiră puilor antidotul magic: „Atât îi fu Smandei, până să plece șerpoaica și, când o văzu depărtându-se, scoase doispre`ce parale de argint, tăie cu ele capetele ălor doispre`ce pui de șarpe, le-nfășură bine-n foi și fuga-ntr-un suflet acasă. [...] Pe când vorbeau astfel, ea-l dezlegase, și unde punea capul de șarpe se vindeca rana, unde punea capul de șarpe se vindeca rana”.⁴³

Același motiv apare și în basmul „Voinicul-șarpe și fata de împărat”, din colecția lui Grigore Botezatu: „Când s-a trezit, a găsit în traistă un pui de șarpe. Moșneagul s-a uitat la puiul cel de șarpe și s-a gândit: <<O să-l iau, să ne fie fecior și sprijin la bătrânețe.>> Și moșneagul a luat traista cu puiul de șarpe, a venit înapoi și de la poartă a prins a striga: - Deschide, babă, ușile și ieși-ne înainte! - Ce-ai adus la casă, ce să fac cu șarpele? s-a mirat baba. - Acesta o să ne fie fecior. I-au făcut loc pe cuptor lângă sobă, și, când colo, se lungește șarpele și crește, că nu încapă pe cuptor. Moșneagul și baba l-au ridicat în pod, l-au hrănit trei zile cu lapte dulce și miez de nucă și a crescut șarpele de pocneau grinzile și intră casa în pământ de greutate. La a patra zi, șarpele a scos capul pe gura podului și a vorbit: — Tată și mamă, a venit vremea să mă însor. Moșneagul și baba s-au bucurat: — Și pe cine

⁴² Stăncescu Dumitru, „Basmе”, Editura Ion Creangă, București, 1980, pag. 24.

⁴³ Teodorescu G. Dem., „Basmе române”, Editura pentru Literatură, București, 1968, pag. 235.

vrei s-o pețești? — Pe fiica împăratului.”⁴⁴

Fiul își trimite tatăl să o pețească pe fata împăratului, iar acesta, ca să nu i-o dea de soție, îl supune la trei probe, pe care niciun muritor nu ar fi capabil să le îndeplinească. De aceea, șarpele apelează la animale fantastice, pentru a îndeplini sarcinile extrem de dificile din cele trei probe: „Șarpele a ieșit afară și, când a șuierat, s-au strâns șerpi, balauri câtă frunză și iarbă. — Ce ne-ai chemat, stăpâne? — Vedeți dealul cela? Până mâine dimineață să mi-l faceți vale și pe vale să-mi faceți moara, lângă moară un iaz mare, iar locul împrejur să fie semănat cu grâu, grâul să rodească și la răsăritul soarelui să-mi aduceți o pereche de colaci. În zori de zi vin balaurii cu colaci calzi. Șarpele i-a luat, a scos capul pe gura podului și a vorbit: — Scoală, tată, și te du la împărat cu colaci calzi.”⁴⁵

Împăratul este apoi nevoit să-l accepte pe șarpe drept ginere, după ce acesta s-a dovedit vrednic să îndeplinească toate poruncile: „Șarpele, de colo de unde era, a văzut trăsura împărătească și a spus: — Ce mi-a trimis mie împăratul cotiga aceasta? Duceți-vă înapoi și spuneți-i să-mi trimită o trăsură de fier cu douăzeci și patru de roate.[...] Acum mirele s-a suit în trăsură, s-a pornit cu nunta și coada lui se mai târa pe jos încă. Când au ajuns la poarta împăratului, lăutarii au început a cânta, șarpele s-a dat jos din trasură, s-a întins și a încolacit mesele de jur împrejur să steie musafirii pe dânsul în loc de scaune la masă.”⁴⁶

După nuntă, când a rămas singur cu fata de împărat, șarpele și-a arătat adevărata înfățișare: „Mirele a dezbrăcat pielea de șarpe și s-a făcut un băiat frumos — o dragoste să te uiți la dânsul, cu coroana pe cap, cu haine aurite: din guler până-n pământ numai fir de mărgărint.”⁴⁷

⁴⁴ Botezatu Grigore, „Basmе populare românești”, Editura Litera, Chișinău, 1998, pag. 293.

⁴⁵ Botezatu Grigore, ibidem, pag. 296.

⁴⁶ Botezatu Grigore, ibidem, pag. 298.

⁴⁷ Botezatu Grigore, ibidem, pag. 299.

La scurt timp după nuntă, mama fetei, împărăteasa, îi face acesteia o vizită: „A trecut cât a trecut și iată că se duce împărăteasa să vadă cum trăiește fiica-sa cu șarpele. — Apoi, maică, acesta nu-i șarpe, îi un băiat tânăr peste fire de frumos, numai ziua îmbracă pielea aceasta de șarpe, iar seara o dezbracă și o pune la picioare. — Dacă-i așa, maică, știi ce să faci? Să încarci o tavă cu jăratie, s-o pui sub pat și, când a întinde picioarele, a cădea pielea și a arde. Dacă va arde, nu va mai avea ce îmbrăca și va rămânea așa. Fata a făcut după cum o pusesе maică-sa la cale. A aprins un foc cu lemn și seara, când șarpele s-a dezbrăcat și s-a dus la culcare, a umplut o tavă cu jăratie și a pus-o lângă pat la picioarele lui. Voinicul a întins picioarele prin somn, pielea a căzut în jar și a plesnit — și a vuvuit cerul, a clocotit pământul de s-a auzit peste nouă mări și nouă țări, unde-i apa lină, câmpul alămâie și iarba mătase. Voinicul s-a trezit și i-a tras o palmă fetei, că au podidit-o lacrimile. Trei lacrimi au căzut pe brâuul fetei și s-au făcut trei cercuri de fier. — Eu mai aveam de purtat trei zile pielea aceasta de șarpe și era s-o lepăd, ispașeam de-acum blestemul părinților. Cine te-a pus la cale, rău gând a avut. De azi înainte să umbli încinsă cu cercurile acestea de fier și să nu le poți desface, până nu-i veni peste nouă mări, peste nouă țări, unde-i apa lină, câmpul alămâie și iarba mătase și-i striga în gura mare: <<Drag stăpânul meu, întinde mâna peste mine, cercul să plesnească, pruncul să se nască!>>” ⁴⁸

Șarpele apare ca motiv literar și în basmul „Copilul și puiul de bălaur”, din colecția Ștefan Cacoveanu: un copil sărac, trimis de mama lui în sat să cumpere lapte de un ban, va prefera să dea acel ban pentru salvarea unui pui de șarpe. Ulterior, acesta se va dovedi a fi fiul împăratului șerpilor și îl va sfătui pe copil ce anume să ceară de la tatăl său, împăratul șerpilor, pentru binele făcut.

⁴⁸ Botezatu Grigore, ibidem, pag. 30.

Același motiv literar se regăsește în „Povestea lui Pahon”, din volumul „Zâna apelor. Povești ardelenesti”, aparținând culegătorului Ion Pop Reteganul: „Măi, dragii mei, nu chinuiți voi puiul de șarpe, că și el e făptura lui Dumnezeu, mai bine dați-mi-l mie, că vă dau pe el un bănuț, să vă cumpărați ceva. Și se învoiră copiii, dădură puiul de șarpe și căpătară un bănuț de la Pahon. Deodată numai zice șarpele: - Drag domnul meu, destul năcaz ai avut cu mine până m-ai crescut, acum nu mai șed la tine, mă duc în țara mea, iară tu vino cu mine să-ți răsplătească tatăl meu binele ce mi l-ai făcut, că m-ai scăpat de la moarte și m-ai crescut mare. Pahon se minună auzind pe șarpe vorbind, iar bătrânul își ridică capul și zise: - E năzdrăvan, dragul tatei! - Și unde să merg cu tine? întrebă Pahon. - Să vii, zise șarpele, până în țara șerpilor, tata e împăratul șerpilor și eu sunt copilul lui, să vii numai cu mine, și te faci avutul avuților, o să-ți dea tata ce vrei: bani, aur, argint, scumpeturi, vite, orice vei cere; tu însă să nu ceri altceva decât mărgeaua de sub limbă, că mai bine-ți va prinde. Iată eu te învăț ce ai să faci, numai pentru că și tu mult bine mi-ai făcut. Acum intrară în țara șerpilor. Și erau Doamne sfinte, șerpi și șopârle și bălauri de era greu pământul de atâtea jivine, care de care mai mare, care de care mai grozavă și mai înfiorătoare, care de care mai primejdioasă. Pahon tremura ca frunza pe spatele șarpelui, cânele-și vârâse coada între picioare, iar mârțanul mergea zgulit și tremurând. - Nu vă temeți, zise șarpele, nici un rău nu vi se va întâmpla, că aici eu sunt domn.”⁴⁹

⁴⁹ Pop-Reteganul Ion, ibidem, pag. 739.

În „Vizor, craiul șerpilor”, eroul salvează șarpele, care îi promite o răsplată: „Iată, într-o vale, văzu un șarpe uriaș de mare, cu un cerb în gură, pe care nu-l putea înghiți din pricina coarnelor celor mari, cu care era împodobit cerbul. Se aflau amândoi în așa stare, încât nici cerbul nu se putea mișca, nici șarpele. Cum se apropie Petru, cerbul zise: - Haid, fii bun, păcurarule, omoară șarpele acesta, că vrea să mă mănânce și-mi scapă viața, că doară și eu îți voi fi bun de ceva. Șarpele zise: - Haide, păcurarule, fă bine, taie coarnele cerbului, ca să-l pot înghiți, că-ți voi da ceea ce ceri tu. Să știi că pe mine mă cheamă Vizor, craiul șerpilor, și fiindcă am ceva de lucru, nu pot să vin acasă cu tine, dar te du pe ici încolo, vei întâlni pe păstorii mei, de la care vei întreba de mine. Pe când vei ajunge acasă, eu încă voi fi acolo și vei vedea cât de mulțumitor sunt.”⁵⁰ Petru va fi învățat să ceară, drept răsplată, o anumită ladă, de la craiul șerpilor: „— Dacă nu-mi dai lădița aceea, atunci nu primesc nimic. — Ia privește ce e aici, în lădiță! zise șarpele mînios, uită-te, că e un pui de șarpe? L-am găsit eu o dată înghețat pe cale și l-am adus pentru ca să-l cresc. — Tocmai pentru aceea te rog să mi-l dai mie, zise Petru, căci îl voi crește eu, toată viața mea am dorit să am unul. — Bine, eu îți dau lădița, ia-o și să fii sănătos. Înainte de a pleca însă, îi așternu masa și-i puse de mîncare și de băutură, dar de spus nu i-a spus că ce-i șarpele din lădiță, cugetînd, că doar se va lăsa de cugetul de a lua lădița dacă nu acum de bună seamă mai tîrziu, cînd i se va urî cu șarpele. Plecă păcurarul cu lădița, însă nu la stîină, ci acasă, unde avea numai o mamă bătrîină. Ce să caute el cu fata lui Vizor, craiul șerpilor, la stîină? Să i-o fure alții? Ba! El merse acasă, să se facă gazdă de casă și de nevastă. Ajungînd acasă, spuse mamei sale prin cîte a umblat și de ce n-a mai stat la stîină. Ceru demîncare și pentru sine și pentru șarpe. El, fiindcă era într-o miercuri, mîncă niște castraveți

⁵⁰ Pop-Reteganul Ion, ibidem, pag. 976.

acri, iar șarpelui îi dete pe un taler lapte. După ce mănăcă șarpele tot laptele, se sculă din lădiță, se dete de trei ori peste cap și se făcu o nevestă frumoasă, care n-avea seamă pe lume. Nu era în altfel, decât chip îngeresc.”⁵¹

De multe ori, șarpele este asimilat unui balaur, un exemplu în acest sens fiind basmul „Doctor bun”, din culegerea de povești a folcloristului Cristea Sandu Timoc: „Ajunse la o pădure mare. Acolo, de frica fiarelor sălbatice se sui într-un copac. Când aci un cuib de vultur cu puii golași și un șarpe gata să-i înghită. Trage cu arcul și omoară șarpele. Apoi coboară și-l taie-n bucăți. Un pui de vultur îi zice: — Vino, voinicule, să te ascund, că tata când o veni și te-o vedea, te mănîncă de viu! Se aud crengile cum cad și se așează vulturul pe ramuri. Jos vede o grămadă de carne de șarpe. — Cine a omorît balaurul, întrebă vulturul ? — Nu știm, răspunseră pitiți puișorii. Vulturul se slobozi prin tufe și găsi voinicul. — De doisprezece ani puiez în acest ciongar bătrîn și în fiecare an balaurul mi-a mîncat copiii mei. De data asta tu mi-ai scăpat puii.”⁵²

Similitudini există cu „Cele trei rodii aurite”, unul dintre basmele culese de Petre Ispirescu: „După ce i-a făgăduit că se va întoarce, voinicul i-a mulțumit pentru sfaturile cele bune ce a priimit de la dânsa, și ca o nălucă pieri dinaintea ei, când, după o călătorie încă d-o săptămână și mai bine, văzu un balaur cu o buză în cer și cu alta în pământ. Îndată ce ajunse la dânsul îi zise: — Bună ziua, frate, și trecu înainte. Iar balaurul îi răspunse: — Noroc bun, frate.”⁵³

⁵¹ Pop-Reteganul Ion, ibidem, pag. 978.

⁵² Sandu Timoc Cristea, „Povești populare românești”, Editura Minerva, București, 1988, pag.159.

⁵³ Ispirescu Petre, „Legende sau Basmele românilor”, vol. I-II, Editura Cartea Românească, București, 1988, pag.30.

Imaginea șarpelui sub formă de balaur apare și într-un alt basm cules de către Petre Ispirescu, „Balaurul cel cu șapte capete”: „A fost odată într-o țară un balaur mare, nevoie de cap. El avea șapte capete, trăia într-o groapă, și se hrănea numai cu oameni. Când ieșea el la mâncare, toată lumea fugea, se închidea în case și sta ascunsă până ce-și potolea foamea cu vreun drumeț pe care îl trăgea așa la moarte. Toți oamenii locului se tânguiau de răutatea și de frica balaurului. Rugăciuni și câte în lună și în soare se făcuseră, ca să scape Dumnezeu pe biata omenire de acest nesățios balaur, dară în deșert.”⁵⁴ Pentru a fi prins, mai mulți voinici pleacă la drum, să-l găsească și să se lupte cu el: „Viteazului care priveghea, i se făcuse inima cât un purice, dară, îmbărbătându-se, se repezi, și unde se aruncă, măre, asupra balaurului cu sabia goală în mână, și se luptă cu dânsul, până îi veni bine și hârșt! îi taie un cap, hârșt! și-i mai tăie unul, și așa câte unul, câte unul până îi tăie șase capete. Balaurul se zvârcolea de durere și plesnea din coadă, de te lua fiori de spaimă, viteazul nostru însă se lupta de moarte și obosise, iară tovarășii săi dormeau duși. Dacă văzu el că tovarășii săi nu se deșteaptă, își puse toate puterile, se mai aruncă o dată asupra grozavului balaur și-i tăie și capul ce-i mai rămăsese. Atunci un sânge negru lasă din ea, fiară spurcată, și curse, și curse, până ce stinse și foc și tot.”⁵⁵

În basmul „Povestea ciobanului”, din colecția M. M. Robea, eroul, care are de ales între bogății nenumărate și „jumătatea din știința” acestui șarpe, va primi secretul prin intermediul unui „instrument” conceput special pentru asta: „Nu-mi trebuie banii, nu-mi trebuie nimica! Îmi dai din știința ta să știu și eu știința șarpelui și a năzdrăvăniilor care o ai tu! – Atunci du-te și taie dudu mare de soc și cojește-

⁵⁴ Ispirescu Petre, ibidem, pag. 52.

⁵⁵ Ispirescu Petre, ibidem, pag. 123.

o foarte subțire și pune-o în urechea ta și în gura mea. Și când oi sufla o dată pe ea, tu să țâi ochii pe fața pământului să vezi ce se vede. Gata, așa a făcut. A subțiat dudușia de soc, și pleacă în direcția șarpelui și o pune în gura șarpelui și-n urechea lui. Când suflă șarpele o dată, vede pe fața pământului ce există în pământ. Atunci ce spune șarpele? – Ești mulțumit cu așa ceva? – Sunt! Și-auzea toate animalele și toate păsările a cerului vorbind și le cunoștea toate limbile la orice vietății de pe fața pământului, care este pe lumea vie.”⁵⁶

Eroii din basmele românești întâlnesc șerpi în călătoriile lor și au de-a face cu aceste animale, uneori sub forma necuratului: „Dar când s-o pălească cu ascuțișul săbiei, un șerpe gros, lung și fioros ieși țiuind din fată și apucă la fugă prin luncă. Feciorul, încremeni când văzu șerpele și fata nu mai puțin decât dânsul. Dar moșneagul știa el ce știa, căci când voi feciorul a doua oară să despice pre fată în două, el îl opri și-i zise: -Stai locului, n-o tăie, căci eu n-am voit nemica să împărțesc cu tine, ci am voit numai să-ți fiu mână de ajutor ca să poți scoate pre acest diavol din dânsa, căci șerpele ce-o ieșit acuma din mireasa ta și-o fugit, e diavolul ce-o jucat cu dânsa în pădurea cea de aur. Pe dânsul, pre diavolul l-am vânat eu, doară-l pot scoate, și iată că l-am scos, cu ajutorul lui Dumnezeu, dar dacă nu l-aș fi scos tu nici o zi bună n-ai fi avut cu soția ta, căci ea, precum ai văzut și singur, era îndrăcită și numai dracul, nime altul, numai el a pus-o la cale să facă ceea ce le-o făcut ea până acuma.”⁵⁷

Nu în ultimul rând, șarpele apare sub formă de zmeu, cu care eroul se luptă și pe care îl învinge: „Țugulea se duse mai întâi în calea zmeului celui mai mare. Când se apropie de el, calul zmeului începu a sforăi; dară zmeul îi zise: – De! cal de paraleu, că doară nu va fi adus cioara osciorul și vântul perișorul lui Țugulea pe aici, căci vinele lui sunt la soacră-mea după sobă. – De unde știi tu așa bine? îi zise

⁵⁷ Florea Simeon Marian, „Descânțele populare române”, Editura Coresi, București, 1996, pag. 45.

Țugulea. Dă-te jos să ne vedem și să ne luptăm. Zmeul, cum îl văzu, îngheță sângele într-însul. Se apucară la luptă în buzdugane, dară Țugulea cum aduse buzduganul său și lovi pe zmeu, îi luă mirul, apoi îi tăie capul, îi luă calul și armele și plecă înaintea zmeului celui mijlociu. Asemenea îi făcu și lui. Apoi plecă înaintea zmeului celui mic. După ce se întâlni cu zmeul cel mic, se luă la luptă și cu dânsul. Se bătură întâi în buzdugane, buzduganele se sfărâmară; se luptară cu sulițele, acestea se rupseră; se apucară apoi în săbii, a zmeului se frânse. După aceea se luară la luptă dreaptă, se luptară ce se luptară și, înfrângând pe zmeu, îi tăie și lui capul. Îi luă și lui armele și calul și plecă acasă cu dânsule.”⁵⁸

Se observă, așadar, că în basmele românești, motivul șarpelui, cu ipostazele balaurului sau zmeului, este frecvent întâlnit, epicul suferind modificări, în funcție de zonă, în funcție de influențele din mitologia autohtonă sau universală.

2. LEGENDA

În ciclul “Legende populare românești”, lucrare editată de Silviu Angelescu și Octav Păun, motivul șarpelui este prezent în “Povestea Florii-Soarelui”, reprezentându-l pe împăratul vânturilor, vântul însuși având chipul unui balaur.

În legenda “Solomonarul și balaurul”, șarpele apare în ipostaza unui balaur, care locuia într-o mlaștină, în care cade un om. Balaurul îl ține prizonier câteva zile, pentru ca acesta să-i mărturisească cine l-a îndreptat către acel loc. Dându-și seama că omul e nevinovat, balaurul îl lasă să plece, oferindu-i “aur, pietre scumpe,

⁵⁸ Ispirescu Petre, ibidem, pag. 226.

ca să ai cu ce trăi tu și cu copiii tăi”⁵⁹, cu condiția să nu spună nimănui de unde provin acestea. Vânzându-le la târg, omul este observat de un solomonar, care îi cere să-l ducă în locul de unde le-a primit. Odată ajuns acolo, solomonarul începe să descânte deasupra mlaștinii și balaurul iese, iar solomonarul “s-aruncă iute pe balaur și zbură în cer cu el. De-atunci se zice că prin nouri sunt balauri; iar pe dâșii sunt solomonari care îi duc unde vor ei.”⁶⁰

Într-o altă legendă, intitulată “Dealul (peștera) zmeilor, se vorbește despre prezența unor zmei, care își aveau locuința într-o peșteră numită “Sura zmeilor”. Dumnezeu, neputând suferi batjocura acestora, “trimise fulgere și trăsnete și pe toți îi prăpădi. Oasele zmeilor și azi se mai văd în peșteră”.⁶¹

Motivul luptei cu un balaur apare în legenda “Brazda lui Traian”, o legendă care vorbește despre existența unui balaur “mare, mare care mânca vitele oamenilor și le făcea mare pagubă.”⁶² Se spune că Traian s-a luptat cu el, “și s-au luptat amândoi mult și bine și în multe părți, ba și la Marea Neagră, fără a se putea răpune unul pe altul.”⁶³ Intervine în această legendă puterea divină, cu ajutorul căreia Traian izbutește să înfrângă balaurul.

În legendele românești, șarpele mitic este surprins în trei înfățișări aparent distincte: șarpe de casă, șarpe de câmpie și pădure și șarpe de apă. Într-o legendă despre șarpele de casă, metamorfozat în șarpe antropofag, se descrie pățania unui tânăr voinic, ce a plecat la însurătoare. Pe drum, se întâlnește cu un șarpe mare, încolăcit pe o movilă. Șarpele îi spune că îl așteaptă la această movilă, de când mama voinicului l-a blestemat de mic să-l mănânce, pentru că țipa și-i turbura liniștea. După blestem, șarpele a ieșit din perete, s-a târât până la movilă și l-a

⁵⁹ Angelescu Silviu, Păun Octav, „Legende populare românești”, Ed. Albatros, București, 1983, pag. 113.

⁶⁰ Angelescu Silviu, Păun Octav, ibidem, pag. 114.

⁶¹ Angelescu Silviu, Păun Octav, ibidem, pag. 115.

⁶² Angelescu Silviu, Păun Octav, ibidem, pag. 116.

⁶³ Angelescu Silviu, Păun Octav, idem.

așteptat până când amândoi au ajuns la vârsta voiniciei. Îl roagă de 3 ori să-și scoată armele și să vină lângă el, că-i va fi bine. Voinicul nu-și scoate armele. Balaurul sperie calul, care fuge. Voinicul cade de pe cal, șarpele sare și-l încolățește, deschide gura și-l înghite „până la jumătate/că mai mult nu poate/de arme-ncărcate/la brâu înțesate”. Șarpele îl mai roagă de 3 ori să scoată armele, să nu se mai chinuie reciproc. Voinicul „țipă și strigă/și se vaită/trei zile de vară/din zori până-n seară”. E auzit de „un tânăr husan,/pui de moldovean”, care pornește în căutarea lui. Moldoveanul ajunge la movilă, vede șarpele cu voinicul înghițit pe jumătate. Șarpele îl roagă pe moldovean să-l ajute, că-i dăruiește toate comorile de sub movilă; voinicul înghițit pe jumătate îi promite de asemenea comori și, în plus, frăția lui pe viață. Moldoveanul spintecă șarpele, scoate pe voinic și fuge cu el la vadul Nistrului, să-l spele de „bale de șarpe”, dar cu cât îl spăla, cu atât se înnegrea mai rău de otrava balilor.

3. BALADA

În baladele românești, motivul luptei cu un șarpe, zmeu sau balaur este întâlnit deseori, așa cum se observă în lucrarea lui Tudor Pamfile, “Mitologie românească”.

Se consideră că balada este o antiformă, conținând antitema luptei cu balaurul, deoarece personajul principal, Iovan Iorgovan, luptă și ucide șarpele, dar

consecințele sunt dramatice: în toate variantele apare musca columbacă, ce va produce pagube însemnate, omorând vitele sătenilor, iar în alte variante, fecioara pe care o salvează Iovan, cu care se căsătorește, se dovedește a fi propria soră. De aceea, Iovan Iorgovan este un anti-erou.

Sunt prezente numeroase variante, toate însă incluzând motivul uciderii de către un tânăr a unei ființe monstruoase, care răpise o ființă feminină. Un exemplu în acest sens îl constituie balada lui Gh. Catană, din Banat, al cărei personaj masculin, Iovan Iorgovan, „Iovan Iorgovan/ Braț de buzdugan”, salvează o tânără din gura unui șarpe: „Atunci de p-o piatră/ O hală s-arată,/O hală cumplită,/Jos încârlogită./Fata, cum vedea,/ Ea îl cunoștea/ Că șerpe era.”⁶⁴ Acest șarpe, însă, îl avertizează pe flăcău să nu-l omoare: „Au doară gândești/ Să mă prăpădești?/ Te rog, vin’ mă lasă/ Și te du acasă/ De mi-i omorî/ Mort mai rău oi fi.”⁶⁵ Flăcăul omoară creatura, dar, ulterior, din capul șarpelui va ieși musca columbacă, ce va omorî vitele sătenilor, împlinindu-se astfel prezicerea șarpelui: „Musca tot ieșea/ Mare rău făcea/ Căci cail mușca/ Boii otrăvea”.⁶⁶ În această baladă, Iovan Iorgovan nu întruchipează tipul eroului, ci pe cel al anti-eroului, deoarece, nu numai că gestul său de a omorî șarpele produce un rău imens, dar și pentru că se va căsători cu fata salvată, ce se va dovedi mai târziu, a-i fi soră, așa cum bănuia inițial tânăra, care se întreabă: „Din ce viță om fi/ Poate ne-om găsi.”

Același erou, Iovan Iorgovan se regăsește și în balada lui Cristea Sandu-Timoc din Valea Timocului, tânărul salvând, de asemenea, o fată: „Iacă, de la vale,/ Balauru-n cale,/ Vine, se grăbește,/ La fată-o iuțește.” ; „Șarpele-mi ieșea/ Trei capete-avea./Iovan s-avânta/Două le tăia[...]Șarpe că-mi scăpa/ Cu un cap fugea.”⁶⁷ Blestemul șarpelui apare și în această baladă, implicând apariția muștei columbace: „Da’ șarpe-i grăia/ Și-așa-l blăstăma:/ Iovane, Iovane/ Eu voi slobozi/

⁶⁴ Catană Gheorghe, „Povești, balade, povestiri”, Editura Facla, Timișoara, 1969, pag. 23.

⁶⁵ Catană Gheorghe, ibidem, pag. 24.

⁶⁶ Cătană Gheorghe, idem.

⁶⁷ Timoc Sandu Cristea, „Povești populare românești”, Editura Minerva, București, 1988, pag. 231.

Musca de-a mărunță/ Pestriță pe burtă/Mijloc otrăvită.”⁶⁸ În această variantă nu se mai precizează că cei doi se căsătoresc.

În baladele românești, precum cea a lui T. Bălășel Drăgășani, intitulată „Șarpele”, o altă idee epică o reprezintă prezența unui șarpe căruia i se dăruiește, încă de când era în leagăn, un copil ce plânge fără oprire: „Și blestemul te-a sosit./ Că mă-ta când te-a făcut,/ Din picior te-a legănat/ Din gură te-a blestemat/ Și șarpelui mi te-a dat.”⁶⁹ Mai târziu, acel copil, devenit tânăr, va fi înghițit de un șarpe. Un voinic încearcă să-l scape, dar este avertizat de către șarpe că acel tânăr îi aparține: „Și nu-ți mai pierde timpul/ Că ăsta mi-e dăruit/ De când era copil mic.”⁷⁰ De asemenea îl avertizează că, odată ce va încerca să-l salveze pe tânăr, el îl va urmări: „Tu la mine dă-i veni/P-ăsta că l-oi lăsa/ După tine m-oi lua.”⁷¹ Totuși, faptul că va omorî șarpele, îi aduce o răsplată: „Și sparge-mi căpățâna,/ Că sunt pietre nestimate.”⁷² Cei doi tineri devin ulterior frați de cruce.

Epicul se păstrează în „Cântecul balaorului”, a lui N. Densusianu, Glimbocata, Dâmbovița: „Țipă-un voinicul să moară/Că l-a luat șarpele-n gheară[...]Pe mine maica când m-a fapt/Din gură m-a blestemat.” Același avertisment al șarpelui: „Bate-ți calul, ține-ți drumul/C-ăsta mi l-a dăruit mie/Din mica copilărie.”⁷³ Tânărul îl salvează pe cel înghițit de șarpe, îl readuce la viață și devine fratele său de cruce.

Varianta lui Constantin Brăiloiu, Beșeți, Argeș, „Milea”, prezintă același motiv al înghițirii unui tânăr de către șarpe. Diferă însă modul cum este salvat, deoarece, mai întâi își roagă tatăl, apoi mama, apoi fratele și sora, să-l salveze, dar

⁶⁸ Timoc Sandu Cristea, idem.

⁶⁹ Bălășel Drăgășani Teodor, „Șarpele”, în „Balade populare românești”, Editura Litera, 2011, pag. 42.

⁷⁰ Bălășel Drăgășani Teodor, idem.

⁷¹ Bălășel Drăgășani Teodor, idem.

⁷² Bălășel Drăgășani Teodor, idem.

⁷³ Densusianu Nicolae, „Cântecul balaorului”, în „Balade populare românești”, Ed. Litera, 2011, pag. 78.

fiecare dintre ei refuză: „Șarpele-n sân mi-a intrat./Șarpele bălăurel/Tot cu solzii de oțel”.⁷⁴ „Decât să fiu fără mână/ Tot mai bine fără tine/Că mai sunt voinici ca tine.”⁷⁵ Cea care îi va oferi salvarea este soția tânărului: „Nu e milă, nu e dor/ De la frați, de la surori/ De la tată, de la mumă/ Ca de la soție bună.”⁷⁶

În lucrarea „Eposul popular românesc” a lui Gheorge Vrăbie, se specifică anumite aspecte privitoare la unul dintre cele mai răspândite cântece bătrânești, „Cântecul șarpelui”: „<<Cântecul șarpelui>> posedă un arhaic fond mitologic; o statueta dobrogeană-balaur încolăcit, cu cap de ființă, demonstrează că în spațiul nord-dunărean, reptila va fi avut însemnătate magico-religioasă, va fi fost înconjurat de o idolatrie păgână.”⁷⁷

4. COLINDA

În lucrarea lui Tudor Pamfile, “Mitologie românească”, se vorbește și despre lupta dintre un flăcău și un șarpe, având varianta că mama, fiind vinovată de conflictul dintre ei doi, este cea care primește pedeapsa: „Hai Linu, Linu-i, Leru-mi Linu!/La marginea drumului,/Mănâncă-un șarpe p-on voinic./Un Drumariu pe drum trecea/El la șerpe se ducea,/Către șerpe așa zicea:/Lasă, șerpe, pe voinic!/Păzește-ți tu drumul tău,/Că maică-sa mi l-a dat,/C-un picior l-a legănat/Cu gura l-a blestemat.”⁷⁸

⁷⁴ Brăiloiu Constantin, „Milea” în „Balade populare românești”, Editura Litera, 2011, pag. 42.

⁷⁵ Brăiloiu Constantin, idem.

⁷⁶ Brăiloiu Constantin, idem.

⁷⁷ Vrăbie Gheorghe, „Eposul popular românesc”, Editura Albatros, București, 1983, pag. 87.

⁷⁸ Pamfile Tudor, “Mitologie românească”, Editura Alpha, București, 1997, pag. 102.

5. MITOLOGIE CREȘTINĂ

Motivul șarpelui apare într-unul dintre cele mai vechi texte creștine, Vechiul Testament, diavolul deghizat în șarpe, fiind cel care i-a convins pe Adam și Eva să mănânce fructul din copacul cunoașterii. Textul biblic spune că șarpele i-a amăgit pe cei doi, spunându-le că astfel vor avea cunoșterea binelui și a răului. Încălcarea poruncii divine a dus la alungarea celor doi din Paradis, păcatul acestora urmând să fie transmis din generație în generație.

Motivul luptei cu balaurul a fost asimilat și în creștinism, prin substituirea voinicului ce omoară balaurul cu Sfântul Gheorghe. În iconografia creștină apar trei elemente fundamentale în reprezentările luptei Sf. Gheorghe cu balaurul: sfântul, fecioara și balaurul. Repetându-se, ele dezvoltă anumite semnificații.

Legenda spune că într-o țară, un balaur cere ca jertfă o fecioară, pe care Sf. Gheorghe o va salva, lovind balaurul cu lancea, după care îi va cere fecioarei să lege și să tragă după ea balaurul, ca semn al învingerii acestuia. Se spune că răsplata pe care o cere de la tatăl fetei, împăratul cetății este tercierea locuitorilor la noua religie, care este creștinismul, propovăduită de Sf. Gheorghe.

Se știe că Sf. Gheorghe este originar din Leda, unde Perseu a omorât balaurul ce voia să oucidă pe Andromeda. Această legendă a salvării fecioarei de către Perseu a fost preluată mai târziu de creștinism, pentru a demonstra că prin credință, prin puterea divină oferită Sfântului Gheorghe, deci, prin intermediul noii religii, creștinismul, se pot produce miracole.

Reprezentări ale acestui sfânt salvând fecioara apar în icoane sub diferite forme, de obicei sfântul fiind călare, la picioare având balaurul, care se mișcă, tocmai pentru a demonstra că nu a fost omorât ci doar înfrânt. Picturi ale acestei

legende sunt realizate nu numai iconografic, ci apar și pe blazoanele medievale, pe stindardele de luptă, pot fi imprimate pe monezi, pot fi embleme ale unor ordine, precum Ordinul Sfântului Gheorghe, apar în picturi, sculpturi, gravuri, grafică, statui.

Concluziile sunt multiple și evidențiază larga circulație a acestui motiv, ca și persistența sa în timp. Formele de tratare sunt deosebite, de la cultură la cultură, dar există și asemănări numeroase, care arată modul de asimilare a informațiilor și abordarea similară a aceleiași teme pe teritorii diferite, în epoci diferite.

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ

1. Angelescu, Silviu; Păun, Octav, „Legende populare românești”, Editura Albatros, București, 1983.
2. Bîlțiu, Pamfil, „Poezii și povești populare din Țara Lăpușului”, Editura Meridiane, 1990.
3. Bîrlea, Ovidiu, „Folclorul românesc”, Editura științifică și enciclopedică, București, 1986.
4. Bîrlea, Ovidiu, „Mică enciclopedie a poveștilor românești”, Editura științifică și enciclopedică, București, 1976.
5. Bîrlea, Ovidiu, „Antologie de proză populară epică”, Editura pentru Literatură, București, 1966.
6. București Boer, Demetriu, Stănescu Arădanul, Mircea Vasile, Cacoveanu, Ștefan, „Povești din Transilvania”, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1975.
7. Canianu, Mihail, „Studii și culegeri de folclor românesc”, Editura Minerva, București, 1999.
8. Călinescu George, „Estetica basmului”, Editura pentru Literatură, București, 1965.
9. Cătană, George, „Povești, balade, povestiri”, Editura Facla, Timișoara, 1969.
10. Chivu, Iulian, „Basmul cu Soarele și Luna. Din basmele Timpului și Spațiului”, Editura Minerva, București, 1988.
11. Cioancă Ștefan, „Prolegomene la un bestiar mitologic al basmului fantastic românesc. Șarpele”, în Memoria ethnologica nr. 68 – 69, iulie - decembrie 2018 (An XVIII)

12. Coatu, Nicoleta, „Legende populare”, Editura Sport-Turism, București, 1986.
13. Coman, Mihai, „Mitologia poporului român”, Editura Albatros, București, 1980.
14. Coman, Mihai, „Izvoare mitice”, Editura Saeculum, București, 2001.
15. Cubleşan, Constantin, „Originalitatea poveștilor ardelenesti. Ion Pop Reteganul”, în „Annales Universitatis Apulensis”. Philologica, vol. 7, tom 1, Alba Iulia, Editura Universității „1 Decembrie 1918”, 2007.
16. Danciu, Petru Adrian, „Spațiul de graniță și comportamentul magic în basmul popular românesc cu zmei răpitori de fecioare”, în „Incursiuni în imaginar”, nr. 9, 2018.
17. Danciu, Petru Adrian, „Demonologia basmului popular românesc. Motivul zmeului”, București, Editura Tracus Arte, 2019.
18. Delapecica Ugliș, Petre, „Poezii și basme populare din Crișana și Banat”, Editura pentru Literatură, București, 1968.
19. Drîmba, Ovidiu, „Istoria literaturii universale”, vol I-II, Editura Saeculum, București, 2001.
20. Drîmba, Ovidiu, „Istoria culturii și civilizației” vol.I-IV, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980.
21. Eliade, Mircea, „Istoria credințelor și ideilor religioase” vol.I-III, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1982.
22. Eliade, Mircea, „De la Zamolxis la Genghis-Han”, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980.
23. Evseev, Ivan, „Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale”, Editura Amarcord, Timișoara, 1994.
24. Florea Simeon, Marian, „Ornitologia poporană română de...”, București, 1922.
25. Florea Simeon, Marian, „Basme populare românești”, Editura Minerva, București, 1986.

26. Florea Simeon, Marian, „Descântecele poporane române”, București, Editura Coresi, 1996.
27. Fochi, Adrian, „Datini și eresuri populare de la sfârșitul secolului XIX”, Editura Vestala, 2001.
28. Frunzetti, Ion, „Pegas între Pegas și Perseu”, Editura Meridiane, București, 1985.
29. Fundescu, I. C. „Basmе, orații, păcălituri și ghicitori”, ed. a III-a, București, 1875.
30. Gheerbarnt, Alain, „Dicționar de simboluri”, Editura Polirom, Iași, 2009.
31. Gimbutas, Marija, „Civilizație și cultură”, Editura Meridiane, București, 1983.
32. Gorovei, Artur; Ciaușanu, Gheorghe F., „Credințe și superstiții românești”, Editura Humanitas, București, 2013.
33. Hasdeu, Bogdan Petriceicu, „Literatură populară. Basmе populare românești”, Editura Grai și Suflet – Cultura Națională, București, 2000.
34. Iordache, Daniela-Olguța, „Urma de sânge”, Editura Bibliotheca, Târgoviște, 2003.
35. Ispirescu, Petre, „Legende sau Basmеle românilor”, vol. I-II, Editura Cartea Românească, București, 1988.
36. Kernbach, „Dicționar de mitologie generală”, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989.
37. Kun, N.A., „Legendele și miturile Greciei antice”, Editura Științifică, București, 1960.
38. Lenghel-Izanu, Petre, „Poezii și povești populare din Maramureș”, Editura Minerva, București, 1985, p. 657
39. Nijloveanu, Ion, „Folclor din Oltenia și Muntenia. Basmе populare românești”, Editura Minerva, București, 1982.

40. Nițu, George, „Elemente mitologice în creația populară românească”, Editura Albatros, București, 1988.
41. Nișcov, Viorica, „Ești cât povestești. O fenomenologie a basmului popular românesc”, București, Editura Humanitas, 2012.
42. Oprișan, Ionel, „Basmе fantastice românești”, vol. I-XI, Ed. Vestala, București, 2005.
43. Pamfile, Tudor, „Mitologie românească”, Editura Alpha, București, 1997.
44. Panea, Nicolae, „Capodopere ale literaturii populare românești. Antologie”, Editura Scrisul Românesc, București, 2005.
45. Papadima, Ovidiu, Literatura populară română. Din istoria și poetica ei”, Editura Pentru Literatură, București, 1968.
46. Pop, Mihai, „Folclor românesc”, Editura Grai și suflet, București, 1998.
47. Pop Reteganul, Ion, „Povești populare”, Editura Facla, Timișoara, 1989.
48. Pop Reteganul, Ion, „Zâna apelor. Povești ardelenеști”, Editura Hoffman, 2017.
49. Robea, Mihail, „Folclor din Oltenia și Muntenia. Basmе populare românești”, Editura Minerva, București, 1986.
50. Roșianu, Nicolae, „Stereotipia basmului”, București, Editura Univers, 1973.
51. Sandu-Timoc, Cristea, „Povești populare românești”, Editura Minerva, București, 1988.
52. Schindler Lungu, Adea, „Perspective narative în basmul cult contemporan”, Editura TIM, Reșița, 2014.
53. Stăncescu, Dumitru, „Sur-Vultur. Basmе culese din gura poporului român”, Editura Saeculum I.O., București, 2000.
54. Stăncescu, Dumitru, „Basmе”, Editura Ion Creangă, București, 1980.
55. Șăineanu, Lazăr, „Basmеle române”, Editura Minerva, București, 1978.

56. Șerb, Ilie, „Basmе populare românești”, Editura pentru Literatură, București, 1967.
57. Șerb, Ioan, „Frumosul românesc în concepția și viziunea poporului”, Editura Eminescu, București, 1977.
58. Tazlăuanu, Gheorghe, Tazlăuanu, I., „Comoara neamului. Descântecеle”, București, f.ed., 1943.
59. Teodorescu, G. Dem., „Basmе române”, Editura pentru Literatură, București, 1968.
60. Trebici, Vladimir; Ghinoiu, Ion, „Demografie și etnografie”, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986.
61. Vrabie, Gheorghe, „Eposul popular românesc”, Editura Albatros, București, 1983.
62. Vrabie, Gheorghe, „Proza populară românească”, Editura Albatros, București, 1984.
63. Vulcănescu, Romulus, „Mitologie română”, Editura Academiei, București, 1987.

CUPRINS

Argument	pag.3
Capitolul I	pag.5
I.a) Simbolul șarpelui în mitologia românească	pag.6
I.b) Simbolul șarpelui în mitologia universală	pag.10
Capitolul al II-lea	pag.13
II.a) Ipostazele șarpelui în literatura universală	pag.16
II.b) Ipostazele șarpelui în literatura românească	pag.18
1. Basmul	pag.17
2. Legenda	pag.34
3. Balada	pag.36
4. Colinda	pag.38
5. Mitologia creștină	pag.40
Bibliografie generală	pag.43